

5. Luman N. Real'nist' mas-media / Luman N. [Per z nim. Klymchenko V.]. – K.: Akademija ukrai'ns'koi' presy, 2010. – 158 s.
6. Luman N. Social'nye sistemy. Ocherk obshhej teorii / Luman N. [Per. s nem. I. D. Gazieva; pod red. N. A. Golovina]. – SPb.: Nauka, 2007. – 648 c.
7. Luman N. Chto takoe kommunikacija? / Luman N. [Per. s nem. D. V. Ozirchenko] // Sociologicheskij zhurnal. – 1995. – Vyp.3. – S.114–125.
8. Nazarchuk A. V. Teorija kommunikacii v sovremennoj filosofii / A. V. Nazarchuk. – M.: Progress – Tradicija, 1999. – 320 s.
9. Nazarchuk A. V. Uchenie Niklasy Lumana o kommunikacii / A. V. Nazarchuk. – M.: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 2012. – 248 s.
10. Filippov A. F. Luman N. Nabljudenija sovremennosti / Filippov A. F. // Sociologicheskij zhurnal. – 1994. – № 1. – S.185–188.

Dzhalilova O. M., graduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), aledzha@gmail.com

The concept of symbolic generalization in communication theory by N. Luhmann

This article is devoted to complex research of concepts symbolic generalization as a way of sewage differentiated communication in communication theory German sociologist N. Luhmann. Special attention is given to three levels of forms: the level of language, level of distribution facilities and symbolically generalized communication media communication. It is particularly considered language as a basic form of symbolic generalization, providing autopoiesis communication and society. The author notes that Luhmann distinguishes between speech and writing as various types of communication medium. Also much emphasis is to on mass distribution of communication that resulted in the recent time trend of transition from hierarchical societies to heterarchical order. The author pays attention to symbolically generalized communication media, creating a new connection conditioning and motivation. They have set up communications in certain conditions that increase the chances of acceptance even «uncomfortable» communications.

Keywords: symbolic generalization, communication, medium, language, writing.

Джалилова А. Н., аспирантка, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченка (Украина, Киев), aledzha@gmail.com

Понятие символической генерализации в теории коммуникации за Н. Луманом

Комплексно исследовано понятие символической генерализации, как способа канализации дифференцированной коммуникации в теории коммуникации немецкого социолога Н. Лумана. Особое внимание уделено трем уровням области форм смыслоконстатирующих систем: уровень языка, уровень средств распространения коммуникации и символически генерализованные медиа коммуникации. Детально рассмотрен язык как основную форму символической генерализации, что обеспечивает аутопоэзис коммуникации и общества. Автор отмечает, что Луман различает язык и письмо как различные виды медиума коммуникации. Также значительное внимание уделяется средствам распространения коммуникации, которые обусловили в новейшее время тенденцию перехода обществ от иерархического к гетерархическому порядку. Акцентируется внимание на символически генерализованных коммуникационных медиа, которые создают новую связь кондиционирования и мотивации. Они ставят коммуникацию в определенные условия, которые повышают шансы принятия даже «неудобных» коммуникаций.

Ключевые слова: символическая генерализация, коммуникация, медиум, язык, письмо.

УДК-17.026.4:1(091)

Дойчик М. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ), maksvdoc@ukr.net

Гідність генія у філософській творчості А. Шопенгауера

Стаття є історико-філософським дослідженням особливостей розуміння кореляції гідності та геніальності людини у філософській творчості А. Шопенгауера. У процесі дослідження було використано такі методи, як діалектичний, феноменологічний, герменевтичний. За А. Шопенгауером, необхідною умовою виявлення значущості життя людини виступає

актуалізація її творчого потенціалу. Гідність людини визначається у світлі її інтелектуального обдарування, здатності піднятися над суспільними вимогами й відкрити у собі закладені а пріорі можливості. Поняття гідності аналізується у кореляції понять слави і честі, які постають виразниками гідності в очах інших. Гідність генія проявляється у тому, що він є носієм інтелекту багатьох віків і цілого світу, і, маючи духовну перевагу над іншими людьми, здатний втілити вічне у творі мистецтва, щоб донести до них його суть. Справжня слава гідного творця і гідного творіння важко здобувається, але вже здобуте залишається в поколіннях.

Ключові слова: гідність, геніальність, людина, інтелект, воля, мораль, життя.

Проблеми взаємозв'язку гідності та геніальності людини присвячено значну частину інтелектуального доробку видатного німецького філософа першої половини ХІХ ст. А. Шопенгауера. На перший план він висуває ідею актуалізації творчого потенціалу людини як необхідної умови виявлення значущості її життя. У цьому сенсі філософські здогади А. Шопенгауера стали ідейним орієнтиром для подальшого розвитку світової духовної культури ХХ – початку ХХІ століття. Саме в них сутнісно віддзеркалені ті проблеми, які й сьогодні зберігають свою вагомість та гостроту. Потреба осмислення етико-екзистенційного та парадоксального за своїм змістом шопенгауерівського погляду на гідність геніальної людини, як ідеалу та дороговказу для усіх, обумовлює актуальність нашого дослідження. Вищевикладене також визначає його мету – виявлення особливостей розуміння кореляції гідності та геніальності людини у філософській творчості А. Шопенгауера.

Дослідженню філософської спадщини А. Шопенгауера присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Проте, слід визнати, що шопенгауерівське розуміння окресленої проблеми все ще залишається недостатньо вивченим. Серед тих, чії узагальнення, певною мірою, обумовили хід реконструкції поглядів мислителя на взаємозв'язок гідності та геніальності, можна згадати Д. Антисери [1], Дж. Реале [1], І. Гояна [2], І. Євlampієва [3], І. Ялома [4].

У своїй філософії А. Шопенгауер не втомлюється повторювати, що, зазвичай, люди в суспільстві не мають власної думки, суджень, здібностей для правильної оцінки заслуг і здобутків, і в цьому схильні послуговуватися чужим авторитетом [4, с. 1004]. Уподобання, звичай і звичка є «головними пружинами більшості людських справ», і рідко хто чинить за власним міркуванням, керуючись власною думкою. Люди бояться самостійно думати і брати за це на себе відповідальність, з недовірою ставляться до власних суджень і думок [4, с. 1183]. Суспільство, перш за все, вимагає від людей взаємного пристосування і приниження, відмови від самостійності мислення, своєї вродженої унікальності «заради порозуміння» та безконфліктного співіснування із загалом, і тому, «чим воно більше, тим більш безсоромне» [4, с. 1022–1023].

Суспільство нехтує тим, що люди від народження мають різні природні задатки і обдарування, що з часом це виявляється і в розумових, і в моральних відмінностях. Натомість визначальною воно ставить «штучну відмінність за ступенями стану і рангу, які досить часто діаметрально протилежні таблицю про ранги природи»: «Що особливо відвертає великі уми від суспільства, так

це рівність прав, а значить, і претензій при нерівності здібностей» [4, с. 1023].

Тому дійсна цінність, зокрема і геніальність, в очах суспільства не шанується, а те що шанується, зазвичай, не має ніякої цінності. Доказом і наслідком цього є відлюдництво кожної справді гідної, видатної чи геніальної людини [4, с. 1026]. Товариськість кожного знаходиться приблизно у зворотному відношенні з його інтелектуальною цінністю; і вираз «він нетовариський» майже означає, що «він людина з великими обдаруваннями» [4, с. 1028]. Усі негідники, на жаль, дуже товариські. Схильність до ізолювання і усамітнення у геніальних людей завжди підживлюється аристократичним почуттям. Такі люди, маючи високі творчі устремління, високий поклик скеровувати світ «у морі заблуджень, похмурої безодні бруталності і вульгарності, до світла істини, освіти й ушляхетнення», ніколи не належать до маси, не знаходять ніякого задоволення у спілкуванні із нею, і тяжіють надавати перевагу усамітненню, а потім, із роками, поступово приходять до висновку, що «в світі, за рідкісними винятками, тільки й є вибір між самотністю та вульгарністю» [4, с. 1032].

Кожна така людина може бути самою собою тільки доки вона самотня. Звідси, «хто не любить самотності – не любить також і свободи», бо насправді людина буває собою лише тоді, коли вона сама: «На самоті із собою жалогідний відчуває усю свою жалогідність, великий розум – усю свою велич, іншими словами, – кожен відчуває себе таким, яким він є. Далі, чим вище хто стоїть за табелем про ранги самої природи, тим більш він сутнісно і неминуче є самотнім» [4, с. 1023].

В очах інших людей виразником гідності постають честь і слава. На честь претендує кожний, на славу – лише винятки. Честь, з об'єктивної точки зору, – це думка інших людей про те, наскільки ми гідні (чого ми варті); з суб'єктивної точки зору – це наша повага до цієї думки [7, с. 18]. Честь стосується таких якостей, які вимагаються від кожної людини, що знаходиться в однакових умовах і відношеннях. Натомість славу можна здобути лише непересічними якостями та відмінностями [4, с. 992].

Наскільки важко досягти слави, настільки легко утримати її за собою. І тут, відповідно, вона знаходиться в прямо протилежному становищі із честю. Як вже було сказано, славу людині дає те, що є в ній особливим, неповторним, у порівнянні із загалом. Тобто, якби всі були однакові, вона була б неможливою. З цього приводу філософ зазначає: «Мати абсолютну цінність може тільки те, що утримує її за собою за всяких обставин, відповідно, в даному випадку це те, яка є людина, безпосередньо, і сама для себе, а отже, вона повинна суміщати у собі цінність зі щастям великого серця і великої голови. Таким чином, повноцінною є не сама слава, а те, чим її заслужено. Воно тут як субстанція, а слава лише акциденція речі» [4, с. 1000–1001].

На відміну від честі, яка, зазвичай, знаходить справедливіх суддів, «видається наперед кожному в кредит» на основі визнання незмінності характеру і не зачіпає нічної заздрості, – слава, на зло заздрості, повинна бути завойована. Авансовану честь людині залишається лише зберегти. У цьому і полягає все її завдання, але з першим виявленням негідним вчинком честь безповоротно втрачається [7, с. 18]. Слава, ж навпаки, не може бути втрачена ніколи, оскільки заслуги і геніальні творіння,

якими вона була здобута, «стоять непорушно, і слава їх назавжди залишається за творцем». Якщо ж дійсно слава відтримить і буде пережита, то це буде свідчити лише про те, що вона була не справжньою, а зумовленою «непомірною оцінкою поточної хвилини» [4, с. 999].

Геніальна, видатна людина, здійснюючи найвеличніші подвиги або породжуючи безсмертні творіння, не усвідомлює їх такими в момент реального часу, а просто вважає, що чинить «згідно зі своїми поточними цілями і згідно з тодішніми намірами». Тільки ціле, твердить А. Шопенгауер, у своїй сукупності, здатне пролити у підсумку істинне світло на наш характер і здібності: «Як мандрівник бачить і впізнає свій пройдений шлях у загальному зв'язку, з усіма вигинами і поворотами, тільки піднявшись на пагорб; так і ми тільки наприкінці якогось періоду, або навіть і усього життя, розпізнаємо істинний зв'язок наших дій і творінь, точну їх послідовність і з'єднаність, а також і їх цінність. Тому що доки ми поглинуті ними, ми чинимо завжди тільки за незмінними властивостями свого характеру, ... завжди з необхідністю, здійснюючи в кожний момент тільки те, що нам здається тоді справедливим і доречним... Часто ми знаходимо зовсім інше і навіть краще, ніж те, що шукали ... бачимо, як в окремих випадках, немов би за натхненням, з тисячі побічних шляхів ми обрали єдино вірний, керований своїм генієм» [4, с. 1015–1017].

Завдяки «особливому інстинкту», геніальна особистість «несвідомо намагається виразити у своїх безсмертних творіннях те, що вона бачить і відчуває». Це прагнення, за А. Шопенгауером, має певну подібність із ставевим інстинктом, що називається «любов'ю», суть якого у відтворенні собі подібних; оскільки і тут «окремі особистості, внаслідок пристрасної любові і, як наслідок, житейських страждань, також жертвують собою і своїми особистими інтересами заради блага цілого роду» [4, с. 1326]. Геній, «породжуючи якусь дійсно велику ідею, вже в момент її зачаття пронизується зв'язком з наступними поколіннями; він відчуває при цьому розповсюдження свого існування у тривалості віків, і, таким чином, живе як для нащадків, так і разом із нащадками» [4, с. 1316]. Він є «носієм інтелекту багатьох віків і цілого світу». Тому і «живе більше заради інших, ніж заради себе» [4, с. 1328].

Якби ті, хто створюють щось видатне та гідне захоплення, працювали не за покликом, не заради ідеалу, а керувалися б суто прагматичним інтересом, розрахунком або марнославною жагою визнання, то людство отримало б небагато, або ж зовсім не дочекалося б безсмертних творінь і здобутків. Навпаки, «щоб творити справжнє і прекрасне, уникати слабкого і дурного, необхідно протистояти судженням натовпу та його ораторів» [4, с. 999]. І тут філософ зауважує: «Чим більше людина належить нащадкам, людству в цілому, тим більше вона є чужою своєму часу». Тому що те, що вона виробляє, належить майбутньому [4, с. 995].

Коли внаслідок своїх звершень людина здобуває славу і визнання, і підноситься цим над усіма іншими, рівно ж настільки «усі падають від її рівня». Тому, зазвичай, в якій би формі не з'являлося видатне чи геніальне, «уся численна посередність єднається воедино і зарікається не давати йому ходу, а де можна – задушити» [4, с. 998]. «Особисті переваги повинні вимолювати собі прощення або приховуватися, тому що духовні переваги ображають інших вже одним своїм існуванням» [4, с. 1024]. Історія

філософії, мистецтв і літератури постійно демонструє, що найкращі творіння людського духу зустрічаються, зазвичай, неприхильно і залишаються до тих пір в тіні, доки не з'являться в потрібній кількості носії інтелекту вищого роду, які знайдуть в них те, що їм до душі, і виявлять їм гідну пошану [4, с. 995], тому що «кожний може розуміти і цінувати лише споріднене і односутнє йому» [4, с. 996]. «Істинне, найкраще, з'являючись на світ, перш за все, зустрічає на шляху дурне, яке займає її місце і вважається найкращим». Якщо геніальній людині й вдається за життя після довгої й запеклої боротьби відвоювати своє місце під сонцем і навіть викликати до себе повагу, то проходить зовсім небагато часу і люди знову ставлять якогось недолугого поряд із генієм, «оскільки вони не бачать різниці» [4, с. 1187–1188]. Великою рідкістю є ті, хто мають «чуття до величного», що спроможні дійсно «створювати щось у галузі поезії, мистецтва або філософії». Проте, саме їх творіння «виключно й є гідними нашої уваги» [4, с. 1188].

Філософ упевнений, що «причина того, чому нам щось подобається, полягає саме в однорідності та спорідненості» нашої природи з цим [4, с. 1193]. Тому «людина банальна, поверхнева, сумбурна голова, просте базикало висловить дійсно відчуте схвалення тільки до чогось банального, поверхневого, сумбурного». Якщо хтось і буде визнавати великі справи і творіння великих, «то тільки заради авторитету, тобто заради навіяного ними страху, а не тому що вони подобаються» [4, с. 1193]. Знаходити дійсну насолоду у творах і здобутках генія може тільки привілейована в духовному сенсі частина суспільства. Тому не слід дивуватися тому, що генії так пізно отримують визнання, а радше тому, що вони взагалі коли-небудь добиваються всезагального схвалення і слави. Це досягається тільки шляхом повільного і складного процесу, коли навіть кожна «погана голова», під впливом примусу зовнішніх чинників, авторитетів, поступово починає визнавати перевагу генія. Коли ж їх називається критична більшість, далі визнання йде швидше і стає чимось на зразок моди, до якої заради піару долучаються і представники «вищих» суспільних верств [4, с. 1194]. Коли висока гідність твору визнана і не може вже далі бути прихованою, або запереченою, «усі одне наперед одне починають наполегливо шанувати і оспівувати його, у розрахунок і собі отримати честь ... записати на свій рахунок те, що є найближчим від недоступної для них нагородою за власні заслуги: правдиву оцінку чужих заслуг» [4, с. 1201].

Справжня слава гідного творця і гідного творіння важко здобувається, але вже здобуте залишається в поколіннях. Натомість те, що швидко отримує схвалення натовпу завжди має нестійкий та ефемерний характер. Можливість тривалості слави знаходиться приблизно у зворотному відношенні зі швидкістю її настання [4, с. 1204]. Той, «хто стоїть вище за свій час» може бути «зрозумілим і визнаним лише тими, хто й самі вивисуються над рівнем звичайних здібностей». Якщо в цьому відношенні доля не порадіє такій видатній людині, то вона «не буде визнана своїм часом», але буде визнана тоді, коли з'являться ті рідкісні люди, що зможуть її зрозуміти й оцінити, які скажуть про неї: «ця людина стояла вище за свій час» [4, с. 1210].

Як стверджує А. Шопенгауер, слава, якою нагороджують сучасники завжди є «блудницею, розбещеною і збезцещеною тисячами негідників, яким

вона дісталася». І навпаки, «слава у нащадків є гордою, цнотливою красунею, що віддається тільки гідному переможцю, рідкісному герою». Часом «потрібно людського віку і навіть століть, доки з сотень мільйонів набереться купка голів, здатних відрізнити гідне від негідного, справжнє від несправжнього, золото від міді», – їх і називають судом нащадків [4, с. 1208].

За А. Шопенгауером, не всі здатні побачити та оцінити гідні вчинки та геніальні здобутки. Тут він посилається на Гете, який стверджував, що видатне, а тим більше геніальне, між людьми рідше розпізнається та оцінюється, ніж зустрічається. І до цієї інтелектуальної неспроможності додається ще й моральна зіпсутість, що проявляється у вигляді заздрості [4, с. 998]. Як зауважує філософ, ті, хто самі володіють заслугами і вже здобули слави, також не завжди охоче зустрічають появу нової знаменитості, «від блиску якої, сяяння їх власної слави може згаснути» [4, с. 998]. Тому, «найближчою після власних заслуг гідністю людини є безпристрасна оцінка і визнання чужих заслуг». Оскільки для ницості і посередності визнавати гідність іншого, хвалити його заслуги все одно, що забирати у себе власну значущість [4, с. 1200].

Спокон віків внаслідок цих «порочних властивостей людського роду великі генії – будь це в поезії, філософії чи мистецтвах, стоять самотньо, як велетні, витримуючи боротьбу проти «грубості, тупості, збоченості, маячні і тваринності переважаючої більшості людського роду». Це ті митці й філософи, що спромоглися піднятися над «практичним» усвідомленням дійсності й набули повністю «об'єктивного» її сприйняття [11, с. 32]. «Ніякими перевагами не пишається так людина, як духовними; бо саме на них тільки і заснована її перевага над тваринами» [4, с. 1073]. Велика духовна перевага геніальної людини над іншими змушує усіх побачити свою ницість і обмеженість, усвідомити, що і вона може бачити їх недоліки та вади, тому і викликає часто до себе гнів і ненависть: «виявлення свого розуму й здібностей є непрямим докором іншим в їх бездарності і тупості» [4, с. 1073].

Головна умова «здійснення чогось величного», що дала б змогу пережити своє покоління і свій час, полягає в тому, щоб «не звертати ніякої уваги ні на своїх сучасників, ні на їх вихваляння чи засудження». Інакше, суспільна думка почне «на кожному кроці збивати з істинного шляху». Тому той, «хто хоче постати перед нащадками, повинен ухилитися від впливу свого часу... і бути готовим славу віків купити ціною визнання сучасниками» [4, с. 1212]. Слава тих, хто дотичний до вічності: філософів, композиторів і поетів «більш розповсюджена в довготу, ніж у широту» [4, с. 1204].

Якщо ж все-таки хтось доживає до слави, якій суджено перейти до нащадків, то це рідко трапляється раніше похилого віку. Хоча, серед художників і поетів зустрічаються винятки з цього правила, але менш за все їх серед філософів. Підтвердженням цьому, вважає А. Шопенгауер, є статуї славетних мужів, що зображені, зазвичай, старими та сивими. Між тим, із евдемологічної точки зору, це в порядку речей: «слава і юність одразу – занадто багато для смертного». Але й тут у філософа просковзує оптимістична нота: «немає кращої втіхи в старості, як бачити усі сили юності втіленими у свої творіння, що не старіють разом із їх творцем» [4, с. 1005].

Заздрість протидіє поширенню слави та визнання гідних здобутків генія [4, с. 1195]. Геніальна людина

«з дитячою довірливістю» приносить іншим свої творіння з метою зробити їх життя легшим, кращим, але наштовхується на ницість, підлість і дріб'язкове інтриганство. «Підла натура, зазвичай, піднімає бунт, коли зустрічає свою протилежність, і таємним зачинателем бунту є заздрість» [4, с. 1073]. Тому, власне, така чеснота, як скромність, і була винайдена тільки для того, щоб відгородитися від заздрості. До того ж «на скромності гідної людини часто наполягають ті негідники, які просто не хочуть бачити її здобутків» [4, с. 1198]. Часто вживаний заздрістю засіб для приниження гідного полягає у безчесному і безсоромному оспівуванні дурного, оскільки «як дурне отримує значення, гідне гине» [4, с. 1199].

На перший погляд, заздрість мала б з'являтися там, де приводом для неї могли би бути «дари щастя або випадку, або чужої прихильності», і ніяк не там де мають місце вроджені достоїнства, якості, дані як дар природи, оскільки «усе вроджене має метафізичну підставу, відповідно, спирається на право вищого порядку і існує, так би мовити, Божою милістю» [4, с. 1161]. Заздрість чинить якраз навпаки: до особистих переваг вона ставиться найнепримиреннішим чином, тому то «розум і навіть геній повинні відмовляти собі прощення», якщо тільки вони не знаходяться у такому становищі, щоб ставитись до світу «з гідним і сміливим презирством» [4, с. 1161]. Якщо заздрість збуджена тільки багатством, соціальним статусом або владою, вона ще часто упокорюється егоїзмом, який може втішитися тим, що в певний момент від об'єкта заздрості можна розраховувати на допомогу, підтримку, сприяння тощо; до того ж у заздрісника зберігається надія, що усіх цих благ він і сам колись досягне. Натомість, заздрість до дарів духовної та фізичної природи людини, її особистісних якостей та переваг, не має ніякої можливості бути вгамованою таким чином. Залишається тільки «гірко і непримиренно» ненавидіти обдарованих такими перевагами [4, с. 1161–1162]. «Заздрість є завжди ознакою недостатності, відповідно, коли вона звернена до достоїнств, – то недостатність цих достоїнств» [4, с. 1197]. На засадах позитивної мотивації, А. Шопенгауер обґрунтовує, що якщо людині заздрять, то це лише черговий раз засвідчує переваги її природи. І це повинно тішити її самолюбство. Він стверджує, що «заздрість неможливо змусити змиритися, але над нею можна поглумитися». І підводить саркастичну риску: «Успіх твій отруєє її життя, тож поглумися над нею!» [4, с. 1164].

За А. Шопенгауером, досвід життя переконує, що «усі істинні заслуги і відзнаки, моральнісні, як і розумові, мають не просто фізичне або інше емпіричне, а метафізичне походження, тому дані а priori, а не а posteriori», тобто вроджені, а не набуті, відповідно вкорінені не у явищі, а у речі в собі, і є такими згідно принципу сансари. «Тому кожний в сутності виробляє тільки те, що вже незаперечно закріплено у його природі, тобто у вроджених задатках» [4, с. 1171]. Розумові здібності це той первинний природний матеріал, який за умов «обробки і приготування» освітою, стає «придатним для вжитку або іншої користі». Але «ніяке приготування не може замінити природного первинного матеріалу». Якщо природних задатків немає – освіта не допоможе. «Тому – то усі набуті, вивчені, вимушені властивості, відповідно, моральні і розумові якості а posteriori, власне не є істинними якостями, а лише однією видимістю, порожнім блиском без змісту»

[4, с. 1171]. Тож філософ констатує наступне: «Вчені – це ті, які начиталися книжок; мислителі, генії, просвітителі світу і двигуни людства – це ті, які читали безпосередньо в книзі всесвіту» [4, с. 1230].

Філософ був щиро переконаний, що людині, яка відкрила світові свій дар, але отримала нерозуміння, неприйняття чи навіть приниження від нього, не варто витрачати свій життєвий час на обурення через «розумову нездатність більшості» [4, с. 1164]. Виклики долі, труднощі, завжди були і будуть. Важливі не вони, а те, як людина зустрічає їх, реагує на них, і, насамперед, як відповідає. Працювати, діяти і боротися з труднощами для геніальної людини складає потребу, «як для крота ритися у землю». Бездіяльність, зупинка, які б надали їй міцне і стабільне задоволення, були б для неї нестерпними. «Перемагаги перепони – ось найкраща насолода її існування» [4, с. 1046]. Саме це дозволяє такій людині відчути силу свого інтелекту, досягнути і розкрити свою метафізичну основу: «за тим, що ми робимо, ми пізнаємо, що ми є, а за тим, що ми долаємо, ми пізнаємо, чого ми варті» [4, с. 1170]. З цього приводу в дусі стоїцизму А. Шопенгауер констатує: «Видатні і шляхетні природи з часом помічають це виховання долі і віддаються йому з покорюю і вдячністю» [4, с. 1015]. Філософ вірить у закон карми, який є важливим концептом індійської філософії та буддизму. А. Шопенгауер стверджує, що людські дії мають свою негайну винагороду або покарання і неминучі моральні наслідки: «...покарання уже тут, якщо ти зможеш його побачити» [8, с. 112]. Філософ каже: «коли вжахнешся від погляду на людську негідність, тоді переведи погляд на злополучність людського існування і переконаєшся, що вони врівноважують одне одного, ... покарання слідує разом із гріховністю» [4, с. 1164]. Світ людей, за А. Шопенгауером, «сам є страшним судом, в який кожний вносить із собою, відповідно до здобутків і заслуг, ганьбу або винагороду» [4, с. 1172]. Тому краще пожаліти інших, поспівчувати їм у їхній ницості – це є гідна життєва позиція шляхетної, геніальної людини. З точки зору сансари буддистів, відплата за все і так чекає на всіх: «Усе говорить нам про сансару, але найбільше – людський світ, в якому переважають в моральнісному відношенні – гидота та ницість, а в розумовому – неспроможність та глупота. Але все ж таки у цьому світі, хоч і досить спорадично (розрізнено), але кожного разу, дивуючи, постають явища чесності, доброти і шляхетності, а рівно і великого розуму, мислячого духу і генію. Ніколи вони зовсім не переведуться, вони сяють нам з величезної темної маси, як окремі сяючі крапки. Ми повинні приймати ці явища, як завдаток того, що в цій сансарі прихований благодійний викупний принцип, який може віднайти собі вихід, заповнити і звільнити ціле» [4, с. 1164–1165].

Говорячи про справжню гідність людини, А. Шопенгауер зауважує, що для кожного набагато важливішим повинно бути те, як він сам себе оцінює, ніж те, як його оцінюють інші. Цінність, яку людина нерозумно надає думкам оточуючих про неї, зовсім не співвідносна з їх справжньою вагою. Слава діє на геніальну людину, головним чином, як зовнішній симптом, в силу якого вона отримує підтвердження своєї власної високої думки про себе: «кожна велич впізнає себе тільки за допомогою слави». І все-таки вона не є достовірним симптомом, оскільки також буває слава і без заслуги, і заслуга без слави

[4, с. 1001]. Слава є тільки другорядною річчю, «простим відгомном, образом, тінню, симптомом» видатних заслуг та непересічних якостей людини. Цінністю є не сама слава, а те, чим вона була здобута, тобто заслуги людини, а, точніше, скерування її думок, здібностей, що обумовлюють ці заслуги, їх моральнісний та інтелектуальний зміст [4, с. 1002]. «Не те робить її гідним заздирності, що натовп, зазвичай, обдурений і безрозсудний, вважає її великою людиною, а те, що вона дійсно така; і не в тому велике щастя, що вона буде відомим нащадкам, а в тому, що в ній зародилися думки, гідні того, щоб їх зберігали і обдумували на протязі століть. І це не відняти у неї» [4, с. 1003].

Гідним є той, «хто є цілісною людиною, людиною *rag excellence* (переваги), хто є одиницею, а не дрібкою, і тому є самодостатнім» [4, с. 1027]; хто вміє «бути задоволеним самим собою, бути для себе усім у всьому, маючи право сказати: «усе своє ношу з собою» [4, с. 1022]. Геніальність такої людини не потребує демонстративності й афектації, акцентування на певних своїх високих якостях: «Бо хто вповні володіє якоюсь високою якістю, тому і в голову не прийде виставляти її на показ і афектувати: вона на цей рахунок цілком спокійна» [4, с. 1069].

Філософ «оптимістично» стверджує, що володар істинної слави, «слави у нащадків», в більшості випадків ніколи її на собі не відчує, але все ж таки усі будуть вважати його щасливим. Таке щастя буде вбачатися у тих найвищих якостях, які здобули славу геніальній людині, і в тому, що вона віднайшла можливість розвивати їх. Тобто у тому, що їй було доступно (або пощастило) діяти згідно зі своїми природними здібностями, займатися тим, чим вона з натхненням, з любов'ю займалася, бо тільки за таких умов геніальні творіння і здобутки досягають «слави у нащадків» [4, с. 1003]. Цінність такої післясмертної слави – у гідності процесу її заслуговування. У цьому й є її власна винагорода. Те, чи змогли отримати славу і визнання здобутки геніальної людини у сучасників, не має суттєвого значення, оскільки, зазвичай, це залежить від випадкових умов і обставин.

За А. Шопенгауером, геніальність виявляє себе в «інтенсивності духовних сил», надзвичайно високому їх рівні, що залежить, вірогідно, від надзвичайної напруженості і волі, і пристрастей. Через це, іноді, генія можна сплутати з божевільним [4, с. 1329]. Філософ визнає, що часто буває, що такі «великі уми приходять у рівновагу лише після великого внутрішнього розладу, після тяжких сумнівів і великих заблуджень» [4, с. 1327]. Він стверджує, «між генієм і божевільним є та подібність, що вони обидва живуть зовсім в іншому світі, ніж усі інші люди» [4, с. 1330]. Генії, як і божевільні, не приділяють уваги деталям, намагаючись охопити вічну суть речей, і непрактичні у повсякденному житті [6]. Спосіб бачення світу генієм видається екстремальним для звичайної людини: геній у всьому бачить крайнощі, а його дії є межовими [9]. Естетичний досвід генія стає єдиним шляхом до дійсного розуміння світу й екзистенції у всій її багатогранності, необхідною передумовою здійснення етичного вибору: підтвердити, або заперечити бажання. Тому виняткова когнітивна значущість мистецтва й естетичного досвіду в цілому тут має вирішальну етичну вагу [6].

Саме «надлишком пізнавальних сил над тією їх мірою, яка необхідна для потреб волі» вирізняється і вимірюється

сутність справжнього генія. Його духовні, пізнавальні сили переважають усе те, чим володіють прості люди [10]. І воля генія, відповідно, сильніша, а отже й наявні сильні емоції та бажання [4, с. 1327]. Порівняно з обмеженим і похмурим життям звичайних людей, «на чолі генія помітна якась особлива ясність, яка не дивлячись на те, що страждання його сильніші страждань звичайних людей, завжди просвічує крізь ці страждання подібно сонцю, сяючому крізь грозові хмари» [4, с. 1334]. Це особливо кидається у вічі, коли спостерігаємо й порівнюємо людину геніальну та звичайну під час нещастя, що їх спіткало [4, с. 1331].

«Справжня гідність людини геніальної, тобто те, що вивисує її над іншими і робить шанованою, – полягає у переважанні інтелекту – цієї світлої, чистої сторони людської істоти. Звичайні ж люди володіють лише гріховною волею з такою сумішшю інтелекту, яка необхідна тільки для керівництва в житті, іноді більше, проте, зазвичай – менше» [4, с. 1331]. Геній подібно до святого розуміє метафізичну суть речей, відчуває біль кожної людини, як свій власний. Його головний принцип життя – співчуття, який звучить так: «нікому не шкоди; натомість допомагай кожному наскільки зможеш» [13].

Геніальність є ознакою людини, яка звільнилася від суб'єктивності і повністю набула «об'єктивного» сприйняття, тоді як талант – це участь звичайної свідомості, яка керується бажаннями [11, с. 126]. Якщо таланту під силу досягти того, чого не можуть досягти інші, то геній здатен досягти того, чого інші не можуть собі навіть уявити. Талант, на думку А. Шопенгауера, висвітлює мить і є мигтєвим, тоді як геніальність висвітлює вічність і звертається до вічності. Талановиті люди приходять вчасно, бо вони виховуються духом свого часу і задовольняють його потреби. Геній, на противагу, як комета освітлює свою добу і є їй чужим [12].

Відмінністю генія від інших, мірилом його непересічної натури є здатність безкорисливо породжувати дивовижне, нове, те, що буде визначати життя прийдешніх поколінь, «тобто це є та висота, до якої він при сприятливому збігу настрою і часу зумів піднятися і яка вічно залишиться недосяжною для звичайних талантів» [4, с. 1185–1186].

Таким чином, гідність, а отже і щастя геніальної людини полягає у її «великому серці або ж у багатстві її духу, відбиток якого у її творіннях збуджує подив наступних поколінь; вона полягає у самих думках, осмислювати які перетворюється у справу і насолоду для найшляхетніших умів неосяжного майбутнього» [4, с. 1004].

На жаль, філософська творчість А. Шопенгауера протягом тривалого часу не мала можливості отримати свого належного розуміння та високої оцінки з боку сучасників. Лише в останнє десятиліття свого життєвого шляху, філософ нарешті отримав як визнання свого генія, так і втіху своєму самолюбству. І, слід визнати, цілком заслужено. Особливо й по-новому змусили відкрити геніальність та прогностичність шопенгауєрівських візій, зокрема і щодо гідності людини, бурхливі та суперечливі події ХХ – початку ХХІ ст.

Список використаних джерел

1. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней / Д. Антисери, Дж. Реале / В переводе с итальянского и под редакцией С. А. Мальцевой. – Т.4. – С–Петербург: Издательство «Пневма», 2003. – 880 с.

2. Гоян І. М. Історико-філософська рефлексія психологізму: на перетині філософії і психології: монографія / І. М. Гоян. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. – 360 с.

3. Евлампієв І. І. Становление европейской неклассической философии во второй половине XIX – начале XX века / И. И. Евлампієв. – СПб.: Изд. С.–Пб ун–та, 2008. – 229 с.

4. Шопенгауер А. Мир как воля и представление. Афоризмы и максимы. Новые афоризмы / А. Шопенгауер; [Пер. с нем. Ю. Айхенвальд, Ф. Черниговец, Р. Кресин]. – Мн.: Литература, 1998. – 1408 с.

5. Ялом И. Шопенгауэр как лекарство: психотерапевтические истории / И. Ялом; [пер. с англ. Л. В. Махалиной]. – М.: Эксмо-Пресс, 2012. – 544 с.

6. Shapshay S. Schopenhauer's Aesthetics / Shapshay Sandra // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. – [ed. by Edward N. Zalta]. – 2012. – Access mode: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/schopenhauer-aesthetics/>

7. Conte R., Paolucci M. Reputation in Artificial Societies: Social Beliefs for Social Order / Rosaria Conte, Mario Paolucci. – Springer Science & Business Media, 2002. – 208 p.

8. Raj Singh R. Schopenhauer: A Guide for the Perplexed / R. Raj Singh. – Bloomsbury Publishing, 2010. – 176 p.

9. Schopenhauer A. Parerga and Paralipomena / Arthur Schopenhauer; [ed. by E. F. J. Payne]. – Vol. II. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 720 p.

10. The Essays of Arthur Schopenhauer; The Art of Controversy [tr–ted by T. Bailey Saunders] / Arthur Schopenhauer. – The University of Adelaide, 2016. – Access mode: <https://ebooks.adelaide.edu.au/s/schopenhauer/arthur/controversy/index.html>

11. Young J. Schopenhauer / Julian Young. – London & New York: Routledge, 2005. – 304 p.

12. Popova M. Schopenhauer on What Makes a Genius and the Crucial Difference Between Talent and Genius / Maria Popova. – Access mode: <https://www.brainpickings.org/2016/06/29/schopenhauer-genius/>

13. Kakkori L., Huttunen R. Schopenhauer and Nietzsche on Moral Growth / Leena Kakkori and Rauno Huttunen // The Encyclopaedia of Educational Philosophy and Theory; [ed. by M. Peters, P. Ghiraldelli, B. Zarni'c, A. Gibbons]. – Access mode: <http://www.ffst.hr/ENCYCLOPAEDIA>

References

1. Antiseri D., Reale G. Zapadnaya filosofiya ot istokov do nashykh dnei. Ot romantizma do nashykh dnei / D. Antiseri, G. Reale / V perevode s ital'yanskoho i pod redaktsiyei S. A. Maltsevoi. – T.4. – SPb.: Izdatelstvo «Pnevma», 2003. – 880 s.

2. Goyan I. M. Istoryko–flososfska refleksiya psykholohizmu: na peretyni filosofiyi i psykholohiyi: monohrafiya / I. M. Goyan. – Ivano–Frankivsk: Symfoniya forte, 2011. – 360 s.

3. Yevlampiyev I. I. Stanovleniye yevropeyskoi neklasicheskoi filosofii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX veka / I. I. Yevlampiyev. – SPb.: Izd. S.–Pb un–ta, 2008. – 229 s.

4. Shopenhauer A. Mir kak volya i predstavleniye. Aforyzmy i maksimy. Novyye aforyzmy / A. Shopenhauer; [Per. s nem. Yu. Aihenvald, F. Chernigovets, R. Kresin]. – Mn.: Literatura, 1998. – 1408 s.

5. Yalom I. Shopenhauer kak lekarstvo: psikhoterapevticheskiye istorii / I. Yalom; [per. s angl. L. V. Makhalinoy]. – M.: Eksmo–Press, 2012. – 544 s.

6. Shapshay S. Schopenhauer's Aesthetics / Shapshay Sandra // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. – [ed. by Edward N. Zalta]. – 2012. – Access mode: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/schopenhauer-aesthetics/>

7. Conte R., Paolucci M. Reputation in Artificial Societies: Social Beliefs for Social Order / Rosaria Conte, Mario Paolucci. – Springer Science & Business Media, 2002. – 208 p.

8. Raj Singh R. Schopenhauer: A Guide for the Perplexed / R. Raj Singh. – Bloomsbury Publishing, 2010. – 176 p.

9. Schopenhauer A. Parerga and Paralipomena / Arthur Schopenhauer; [ed. by E. F. J. Payne]. – Vol II. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 720 p.

10. The Essays of Arthur Schopenhauer; The Art of Controversy [tr–ted by T. Bailey Saunders] / Arthur Schopenhauer. – The University of Adelaide, 2016. – Access mode: <https://ebooks.adelaide.edu.au/s/schopenhauer/arthur/controversy/index.html>

11. Young J. Schopenhauer / Julian Young. – London & New York: Routledge, 2005. – 304 p.

12. Popova M. Schopenhauer on What Makes a Genius and the Crucial Difference Between Talent and Genius / Maria Popova. – Access mode: <https://www.brainpickings.org/2016/06/29/schopenhauer-genius/>

13. Kakkori L., Huttunen R. Schopenhauer and Nietzsche on Moral Growth / Leena Kakkori and Rauno Huttunen // The Encyclopaedia of Educational Philosophy and Theory; [ed. by M. Peters, P. Ghiraldelli, B. Zarni'c, A. Gibbons]. – Access mode: <http://www.ffst.hr/ENCYCLOPAEDIA>

Doichyk M. V., PhD, associate professor, Philosophy and Sociology Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano–Frankivsk), maksydoc@ukr.net

Dignity of genius in A. Schopenhauer's philosophical works

The article presents a historic–philosophical research on Arthur Schopenhauer's perspective on the correlation of human dignity and genius reflected in his philosophical works. In the process of investigation the following methods were applied: dialectical, hermeneutical, and phenomenological. According to Schopenhauer, the only premise of revealing the essence of human life is his/her creative potential manifestation. The dignity of a human being is referred to in the focus of his/her intellectual endowment, his/her ability to rise above the social rules and reveal one's potential, given a priori. The concept of dignity is analyzed within the correlation of the concepts of honour and fame, being the manifestation of dignity from the perspective of others. The dignity of a genius reveals itself in his/her being the medium of the intelligence of many centuries and of the whole world, and, due to the spiritual superiority, his/her ability to embody the eternal into the piece of art in order to reveal its essence to other people. The true fame of a worthy creator and a worthy masterpiece is gained hard, but, once gained, lasts forever.

Keywords: dignity, genius, human being, intelligence, will, moral, life.

Доичик М. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано–Франківськ), maksydoc@ukr.net

Достоинство гения в философском творчестве А. Шопенгауэра

Статья является историко–философским исследованием особенностей понимания корреляции достоинства и гениальности человека в философском творчестве А. Шопенгауэра. В процессе исследования было использовано такие методы как диалектический, феноменологический, герменевтический. По мнению А. Шопенгауэра, необходимым условием определения значимости жизни человека является актуализация его творческого потенциала. Достоинство обуславливается интеллектуальной одаренностью человека, его способностью подняться над общественными требованиями и открыть в себе заложенные a priori возможности. Понятие достоинства анализируется в корреляции понятий славы и чести, которые актуализируют достоинство в глазах других. Достоинство гения проявляется в его способности быть носителем интеллекта многих веков и целого мира и, имея духовное преимущество над другими людьми, воплотить вечное в произведении искусства, дабы донести его сущность до них. Истинная слава достойного творца и достойного творения приобретаетается тяжело, но остается в поколениях.

Ключевые слова: достоинство, гениальность, человек, интеллект, воля, мораль, жизнь.

* * *

УДК 101.1

Карпенко С. Р., кандидат философских наук, соискатель кафедры философии, Днепрпетровский национальный университет им. Олеся Гончара (Украина, Днепр), connections@twitter.com

МЕТАФОРА ПОТОКА И СОЦИАЛЬНАЯ УСПЕШНОСТЬ В КОНЦЕПЦИИ М. ЧИКСЕНТМИХАЙ

Рассматривается концепция известного современного философа М. Чиксентмихайи. Анализируются историко–философские и социально–психологические предпосылки главного концепта мыслителя – метафоры «потока», указывается на соответствие данного понятия современным теориям эвдемонизма и социальной успешности, теорий, имеющих достаточно фундаментальное психологическое обоснование и широко представленных в истории древней и современной философии и психологии. В частности, с точки зрения американского философа, в потоковом состоянии может находиться человек, занимающийся любой деятельностью или работой. Анализ концепции американского философа позволяет заключить, что предположенный подход является современным трендом, который широко используется в сфере организации управления компаниями, управления персоналом, повышения его мотивации, то есть является достаточно продуктивным применительно к успешности экономической деятельности и одним из наиболее популярных среди многочисленных теорий и программ развития персонала компаний. Проведенный анализ позволяет заключить, что установка на реализацию «потокового состояния» является одной из постмодернистских моделей развития личности и понимания ее успешности в современную эпоху. В целом предположенная установка позволяет провести оценку успешности личности в современном сложном и непредсказуемом обществе.

Ключевые слова: поток, социальная успешность, метафоризация, эвдемонизм.